

Бондаренко Е. И. Особенности процедуры использования правового прецедента в Англии

Статья посвящена исследованию особенностей правового прецедента как источника права в Англии; проанализированы роль и место прецедента среди других источников права, а также специфику процедуры создания и использования прецедентов судами Англии.

Ключевые слова: источник права, правовой прецедент, общее право, правовая семья.

Bondarenko E. I. Peculiarities of procedures for the use of legal precedent in England

The Article describes the features of applying legal precedents as a source of law in England; analyzed the role and place of precedent among the other sources of law; investigated specific procedures for the creation and application of precedents by English courts.

Keywords: source of law, legal precedent, common law, legal system.

Васильєв Є. Є.

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

**МОТИВАЦІЙНІ ФАКТОРИ СТАНОВЛЕННЯ СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ
В УКРАЇНІ ТА ЇХ ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ**

Висвітлено мотиви, що спонукають українських громадян здійснювати підприємницьку діяльність у процесі становлення середнього класу.

Ключові слова: середній клас; мотиваційні фактори; мале та середнє підприємництво; правове регулювання.

Однією з головних тенденцій процесу розвитку державності в сучасному світі є поступове сприйняття людством напрацьованих прогресивною політико-правовою думкою надбань і особливо таких загальнолюдських цінностей, як демократія, право, права і свободи людини, гуманний і справедливий правопорядок. Наслідком цього процесу стало формування і конституційне закріплення концепції демократичної, соціальної, правової держави. Формування соціальної, правової держави – це складний і тривалий процес, що потребує щоб забезпечення панування права, захист і гарантування основних прав і свобод людини і громадянина, поділ влади та інші, були реально втілені в життя, що, у свою чергу, потребує завершення правової, політичної, економічної та соціальної реформ.

Розвиток підприємництва в країнах, що переходять до ринкової економіки є основою ринкових перетворень. Він виступає у якості одного з головних чинників формування середнього класу, розвитку демократії та побудови громадянського суспільства. Процеси формування і реалізації економічної політики держави, зростання національної конкурентоспроможності України значною мірою мають орієнтуватися на створення оптимальної системи підтримки розвитку малого та середнього підприємництва [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Інструментом побудови нового суспільства може бути лише держава, яка в змозі сприяти продукуванню високої загальнонаціональної культури, а отже, плекати свого суперника в особі громадянського суспільства. На такий алогічний крок її має спрямувати інстинкт самозбереження, адже громадянське суспільство є основою

економічно стабільної і ефективної держави, яка в змозі успішно вирішувати як внутрішньополітичні, так і зовнішньополітичні завдання [2]. Основними показниками розвинутого громадянського суспільства є гарантоване забезпечення прав людини, рівень свободи, демократії, захищеності приватної власності, розвиток підприємницького сектора [3].

Потрібно зазначити, що ступінь розробки концепції середнього класу у вітчизняній літературі є ще недостатнім. Різноманітними аспектами дослідження середнього класу займаються такі вітчизняні науковці, як Є. Головаха, О. Куценко, Е. Лібанова, С. Макеев, Л. Шангіна, В. Полохало, О. Якуба, В. Каспрук, І. Медведенко та ін. Праці цих дослідників орієнтовані на вивчення кола проблем, що пов'язані із становленням середнього класу, виробленням власних критеріїв та ознак середнього класу в сучасному трансформаційному українському суспільстві.

Аналіз сучасних досліджень державного мотиваційного механізму сприяння становленню середнього класу, дає підстави вважати, що найбільш впливовими факторами є фінансова поведінка, стиль життя та інноваційні передумови сприяння самостійній діяльності (підприємництву) та зайнятості [4; 5; 6; 7]. Доходи населення – основа матеріально-майнового стану й потужності середнього класу, а ще так зв. прошарків протосереднього класу. До того ж використання доходів – основа стилю життя, формування лідерської свідомості, що зумовлене економічною природою як передумовою становлення середнього класу й підтримки його стабільності.

Зміна соціально-економічної системи в Україні відбувається під впливом демократичних перетворень та в умовах поширення світової глобалізації й орієнтації українського суспільства на європейську модель розвитку. Ці процеси супроводжуються підприємницькою активністю і переходом до різних форм власності, нарощуванням темпів і масштабів революційних змін у технологічній та інформаційній базі виробництва, зміною функцій і методів державного регулювання й управління, а також стереотипів мислення, яке складалося впродовж багатьох десятиліть.

Тому дослідження складових комплексного державного мотиваційного механізму становлення середнього класу, зокрема в процесі здійснення підприємницької діяльності, має сприяти становленню в особі середнього класу потужного інвестора національної економіки, стати економічним фундаментом розвинутого громадянського суспільства.

Основне *завдання статті* – провести комплексне дослідження складових державного мотиваційного механізму становлення потужного середнього класу.

Основою соціальної стабільності в сучасному світі є потужний і численний середній клас – головна складова громадянського суспільства. Як основний платник податків середній клас формує державний та місцеві бюджети, визначає споживчу поведінку населення і параметри внутрішнього ринку, через накопичення та участь у різноманітних системах страхування забезпечує інвестиційний потенціал, завдяки домінуванню в громадських і політичних організаціях визначає поведінку електорату та моральні стандарти суспільства, через участь у виборчому процесі виконує функції носія демократії та політичних свобод. На середній клас припадає основна частка доходів країни. У більшості країн з розвинутою економікою чисельність середнього

класу дорівнює близько 60% населення.

Економічний, матеріальний фактор є найважливішим, головним чинником стабілізації суспільства та формування середнього класу. Історично середній клас сягає до особисто вільних громадян: дрібної та середньої буржуазії, що володіє власністю і самостійно веде економічну діяльність, і найманим робітникам, вільним від особистої залежності і засобів виробництва. Суть ринкової системи полягає, насамперед, у самостійній, економічній діяльності населення. При цьому економіка відокремлюється від держави, яка лише встановлює певні загальні правила функціонування товаровиробників і стежить за їх дотриманням. Вільне та економічно самостійне населення утворює “громадянське суспільство”, що своїми податками оплачує державі його послуги.

Середній клас або, точніше, класи в суспільстві, що трансформується, не можуть бути описані однією інтегральною критеріальною ознакою. Середні класи – це соціальна сукупність, що характеризується низкою ознак, до яких належать матеріальні ресурсні ознаки – рівень доходів (витрат, споживання), об’єм накопичених заощаджень, рівень майнової забезпеченості, а також нематеріальні ресурсні ознаки – рівень освіти, професійно-кваліфікаційна та посадова позиція, ознаки соціального самопочуття (самоідентифікація), стратегії успішної економічної поведінки, самооцінки успішності адаптації до нових економічних умов, самооцінки комфортності нинішнього життя і тощо. Згідно з даними різних соціологічних опитувань, кількість громадян, які відносять себе до “середнього класу” коливається в межах 50%. Завдання влади – зрозуміти потреби цих верств населення і спрямувати інвестиції в ті сфери економіки, які забезпечать їх переміщення в ядро середнього класу. Повноцінне ж “ядро” середнього класу складає, при цьому, в Україні 10-15 відсотків від кількості населення, в Росії – 15-20 відсотків [8, с. 82], [9, с. 19], [10].

Згідно з даними Світового банку за майновим станом до середнього класу у країнах, що розвиваються, зараховують громадян, дохід яких становить від 4 до 17 тисяч доларів на рік. Ці громадяни, як правило, заробляють на життя власною працею, вони є найбільш активними суб’єктами на ринках праці, товарів та послуг.

Трансформація адміністративно-командної системи у ринкову супроводжується змінами соціальної структури суспільства, формуванням нових прошарків, які відповідають новим майновим та суспільним відносинам. Середній клас притаманний будь-якому індустріальному та постіндустріальному суспільству. Його не можна ані ліквідувати, ані створити. Мова може йти лише про зміни кількості та питомої ваги представників середнього класу в суспільстві, про зміни складу самого середнього класу та його впливу на суспільне буття.

Ознаки середнього класу – взаємообумовлені та взаємопов’язані. Саме уся їхня сукупність і дає змогу цьому угрупованню виконувати вельми специфічні суспільні функції. Попри те, що у країнах з розвинутим громадянським суспільством підприємці складають 10-20 відсотків населення, вони є головною рушійною силою та запорукою добробуту середнього класу цих країн.

За роки незалежності України в національній економіці поступово йшло ствердження сектору малого та середнього підприємництва, в якому зайнята майже половина працюючого населення країни. Позитивній динаміці його розвитку сприяли

запровадження спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва, низка прогресивних норм регуляторної політики, реформування дозвільної системи тощо. В кількісному вимірі стан розвитку малого та середнього підприємництва в Україні поступово наблизився до стану розвитку малого бізнесу в країнах ЄС.

Разом з тим, слід зазначити, що вітчизняне підприємництво існує і розвивається в складних умовах трансформаційної економіки і зустрічається з безліччю проблем. На зниження життєздатності суб'єктів малого та середнього бізнесу впливають значний податковий тиск, наявність різного роду адміністративних бар'єрів, обмеження фінансово-кредитних ресурсів, слабкість матеріальної, технічної, фінансової, менеджерської та кадрової складової діяльності малого підприємництва.

В Україні, як і в більшості транзитивних країн, ще не сформовано повноцінного середнього класу (за всіма характерними ознаками) в належній кількості, тобто з високою (до 55–60 відсотків) питомою вагою в суспільстві. Але соціальні групи населення, які мають частину таких ознак (належного рівня доходів, високого рівня освіти і кваліфікації, помірною політичного консерватизму, зацікавленості у підтримці соціальної стабільності і неприйняття маргінальних ідеологій, суб'єктивною ідентифікацією себе із середнім класом, тощо), як зазначалось вище, вже є [1, с. 28].

Наявність потужного середнього класу означає:

- домінування в суспільстві активної життєвої позиції – прагнення самостійно забезпечувати добробут собі та своїй родині, дбати про майбутнє;
- наявність внутрішніх джерел інвестування – населення не проїдає миттєво всі зароблені кошти, а інвестує значну їх частину у бізнес, житло, освіту тощо;
- високий платоспроможний попит населення і відповідно масштабний внутрішній ринок – попит породжує пропозицію, тобто спричиняється до економічного зростання, збільшення зайнятості тощо;
- панування демократичних принципів державного управління, зокрема прийняття управлінських рішень за участю населення, звітування уряду.

На відміну від цього соціальна поляризація може перекреслити розвиток демократичних засад державного устрою, намагання побудувати соціально орієнтовану економіку, становлення України як стабільної міцної держави. Безпосередніми її результатами є:

- концентрація капіталів і влади у відносно нечисленних колах – відповідно наслідками економічного зростання користується вельми обмежена частка населення, а економічний спад призводить до значного погіршення матеріального становища численних верств;
- безконтрольність дій владних структур всіх рівнів – якщо влада представляє інтереси відповідних верств населення, то соціальна поляризація неминуче призводить до того, що і в законодавчій, і у виконавчій владі домінують представники або олігархів, або бідних; перших задовольняє сприяння їх економічним апетитам, а других – популістська риторика;
- поширення корупції – багатократне прискорення процесу первинного накопичення капіталу не могло здійснюватись іншим шляхом, крім розподілу колишньої державної власності під контролем чиновників;

– масштабна бідність.

Підприємці – власники малого та середнього бізнесу – історично були основою середнього класу; саме цей суспільний шар був носієм ідеології та психологічних настанов, які забезпечили виконання стабілізаційних функцій суспільства. Однак, з плином часу все більшу роль відіграють кваліфіковані наймані працівники, чия професійно-освітня підготовка, знання та досвід забезпечують конкурентоспроможність на ринку праці практично за будь-якої економічної ситуації, а, отже, фактично гарантує їм зайнятість і високі доходи. В результаті наприкінці ХХ сторіччя до 75% середнього класу розвинених країн світу становили саме наймані працівники.

Підприємці помітно вирізняються із загальної сукупності населення за рівнем освіти та накопиченого людського капіталу. Так, 37% підприємців, за даними Обстежень умов життя домогосподарств 2007 року, мають повну вищу освіту, що вдвічі перевищує середній по Україні показник. Найбільш поширеною є технічна (31,3% підприємців з повною вищою освітою) та економічна (10,8%) освіта. Більшість власників малого та середнього бізнесу становлять чоловіки (71,1%), середній вік українських підприємців – 42 роки [1, 30; 11].

Не дивно, що і за всіма суб'єктивними параметрами своє матеріальне становище підприємці оцінюють більш високо. Зокрема 19,0% підприємців відносять себе до представників середнього класу, що в 8,6 разу більше, ніж у середньому по країні. Переважна більшість (59,5%) підприємців оцінює свій статус як проміжний між бідністю та приналежністю до середнього класу.

Таким чином, з розвитком підприємництва Україна все більше наблизатиметься до побудови стабільного громадянського суспільства, основу якого складатиме саме середній клас.

Оптимізація реалізації людського фактору в умовах формування ринкової системи господарювання, пом'якшення наслідків дії чинників кризи залежать від ефективного розгортання підприємництва в усіх сферах і на всіх рівнях господарського життя. Орієнтація на активну життєву економічну стратегію, підтримка соціально вразливих верств населення тісно пов'язується з участю у самостійній підприємницькій діяльності, намаганням організувати власне підприємство, почати свою справу. Особливо це стосується економічно активного населення. Задля прийняття оптимальних та ефективних рішень щодо залучення економічно активного населення до підприємницької діяльності важливо з'ясувати рівень готовності населення до підприємницької діяльності, специфіку мотивації щодо підприємництва трудової частини населення, оцінку перспектив розвитку підприємництва в Україні [1, с. 31-34].

“Інститутом економіки та прогнозування НАН України” та Центром “Соціальний моніторинг” було проведене соціологічне опитування “Інноваційний потенціал українського суспільства: вересень 2006 року”. За результатами досліджень рівень потенційної готовності займатися підприємницькою діяльністю серед економічно активного населення зумовлюється особливостями зайнятості працюючого населення України: відчувають себе спроможними бути підприємцем 72% самозайнятих, 55% найманих працівників приватних підприємств, 45% найманих працівників підприємств

та установ державного сектору. Найвищі оцінки спроможності займатися підприємницькою діяльністю виявляють приватні підприємці, бізнесмени, фермери – 72% визначають себе цілком спроможними та ще 16% відчують себе спроможними, але потребують поглиблення знань.

Готовність до ведення бізнесу самозайнятих та найманих працівників приватного сектору пов'язана з тим, що їх основна трудова діяльність значно наближена до середовища і умов підприємництва. Рівень готовності працівників державного сектору нижче, при цьому ці респонденти найчастіше за інші категорії працюючого населення вказують, що їх утримує від підприємництва відсутність власної ідеї, труднощі реєстрації та недосконалість законодавства.

Спроможність займатися підприємництвом пов'язана й з наявністю роботи (на час опитування). Безробітні особи зазначили три головні причини утримання від започаткування власного бізнесу: відсутність плідної власної ідеї, нестача необхідних знань і навичок, брак стартового капіталу. Очевидно, певна частка безробітних могла б долучитися до підприємництва за умов удосконалення чинної системи перепідготовки та виплат на започаткування власної справи.

Те, що 12% з числа безробітного населення зазначили, що їм “важко відповісти” на поставлене запитання свідчить про низький рівень обізнаності щодо можливостей підприємницької діяльності та потребує соціально-трудового патронажу з боку держави служби зайнятості.

Загальновідомо, що кожний вид трудової діяльності отримує певну оцінку з боку суспільства, а визначальними мотивами професійної діяльності є прагнення заробити більше грошей, можливість професійного зростання і потреба кар'єрного просування. Серед усіх категорій економічно активного населення домінує мотив матеріального статку, тобто забезпечення високого рівня власного добробуту. На важливість цього мотиву вказали 72% безробітних (нижчий ранг) та 84% керівників підприємств, установ, організацій та їх підрозділів (найвище значення).

За видом трудової діяльності значимість мотиву забезпечення високого рівня власного добробуту коливається від 60% у самозайнятих до 79% у підприємців.

Друге місце в ієрархії мотивації підприємницької діяльності зайняв стимул, що пов'язаний з намаганням до самостійності та незалежності в діях. На це вказали як керівники підприємств, установ, організацій та підприємці, так і спеціалісти, наймані працівники підприємств державного сектору, наймані працівники приватних підприємств та самозайняті. Проте, працівники сільського господарства та промисловості, а також безробітні на друге місце вивели такий чинник спонуки до підприємництва, як безробіття і неможливість працювати за колишнім місцем роботи. Таким чином, безробітні та працівники сільського господарства і промисловості пов'язують процес переходу до підприємництва не з можливостями самореалізації, а з безвихідністю життя та загрозою втрати роботи. Встановлений факт потребує освітніх впливів на формування ринкових економічних стимулів щодо вибору індивідом трудових підприємницьких стратегій.

Підприємці та фермери найчастіше за інші категорії економічно активного населення пов'язують стимули щодо підприємницької діяльності з такими мотивами як прагнення мати пристойний імідж, соціальний статус у суспільстві та потребою в

реалізації власних здібностей.

Думки щодо пріоритетів мотивації підприємницької діяльності залежать також від галузі економіки, де працює людина. Наприклад, працівники фінансової сфери, порівняно з робітниками інших галузей, найчастіше вважають, що людей спонукає до підприємництва прагнення до самостійності та незалежності в діях (52%) та потреба в реалізації своїх здібностей (29%), робітники торгівлі частіше вказують на прагнення мати пристойний імідж і соціальний статус у суспільстві (39%) та потребу зробити кар'єру (19%), а працівники у сфері будівництва, відносно робітників інших галузей, частіше звертають увагу на такі мотиви як інтерес до економічної творчості, інноваційної діяльності та новинок (22%).

За сучасних умов розвиток підприємництва в Україні більшою мірою стримується інституційними чинниками (тиском на діяльність малих і середніх підприємств з боку різних державних і недержавних інституцій), аніж масовою свідомістю та особистісним фактором підприємництва.

Таким чином, процеси формування і реалізації державної економічної політики, зростання національної конкурентоспроможності України значною мірою мають орієнтуватися на створення оптимальної системи підтримки розвитку малого та середнього підприємства.

Нині середній клас розширюється на власників середнього й дрібного капіталу і найманих працівників. Як загалом у верстві капіталістів виокремлюються представники великої, середньої й дрібної буржуазії, так і серед найманих працівників можна вирізнити найбільш освічену та кваліфіковану найменшу кількісно групу, яка має найвищий рівень доходів; більшу – спеціалістів середньої кваліфікації й відповідного рівня освіти, які отримують середні доходи; і найчисельнішу – кваліфікованих, а також некваліфікованих працівників із невисоким освітнім рівнем і безробітних, доходи яких забезпечують існування на межі бідності та нижче від неї.

Проблема формування середнього класу невіддільна від проблем подолання бідності в нашій країні. Так, В. Гошовська стверджує, що рівень бідності становить 27,8%, а рівень крайньої бідності – 14,5%. Вона зазначає, що об'єктивний аналіз стану суспільства свідчить про те, що основні соціальні ризики, зокрема бідність, зростання диференціації населення, відчуженість значної кількості громадян від суспільного життя, звуженість їхнього доступу до освіти, культури, медицини сягнули масштабів, які можуть становити реальну загрозу національній безпеці держави [12, с. 55].

Цієї думки дотримується багато зарубіжних і вітчизняних науковців. Подоланню бідності сприятимуть заходи щодо забезпечення зайнятості через квотування робочих місць для незайнятого населення, а також сприяння з боку держави самозайнятості та підприємницькій діяльності, реформування власності тощо. Відомо, що частка малого і середнього підприємства в ВВП країн із ринковою економікою є такою: Великобританія – 50-54%, Німеччина – 50-53%, Італія – 57-60%, Франція – 55-62%, США – 50-52%, Японія – 52-55%, Україна – 10-15%.

Зарубіжний досвід розвитку малого і середнього бізнесу (МСБ) теж свідчить про те, що ринкова економіка починається там, де “критична маса” підприємницьких структур становить приблизно одне підприємство малого бізнесу на 30-50 осіб, які проживають на певній території.

Сучасні механізми мотивації підприємницької діяльності не досягають своєї мети. Це зумовлено тим, по-перше, що фінансування розвитку підприємницької діяльності здійснюється з держбюджету. Зокрема, від його затвердження (а це тягнеться майже півроку), за всіма статтями, до наказів прямого фінансування, спливає забагато часу, й оголошення тендерів на фінансування різних проектів підприємницької діяльності припадає майже на кінець року, чим обмежується період виконання цих проектів. По-друге, самі проекти, спрямовані здебільшого на освітні програми, не передбачають ніяких мотиваційних важелів щодо заснування власної справи. По-третє, не сприяла підвищенню підприємницької активності банківсько-кредитна система, яка потребує певних гарантій власності.

Державний комітет з питань регуляторної політики і підприємництва не вирішує в повному обсязі проблеми малого бізнесу. Хоч саме він мав би застосувати спрощену систему оподаткування, обліку та звітності.

Національна програма сприяння розвитку малого підприємництва в Україні фінансується не в повному обсязі, що не дає змоги організувати навчання, надання державної фінансової підтримки і мікрокредитування підприємців, забезпечити інші потреби.

Крім того, розвиток малого і середнього бізнесу належно не забезпечено відповідними законами. Це відбувається тому, що сучасне підприємництво в Україні не виконує визнану у світі функцію механізму регулювання інститутів ринку. Існує думка, що основу сучасного підприємництва формує не будь-яка форма бізнесу, а різні інновації як реалізація нових номінацій виробничих факторів щодо створення видів товарів і послуг і технологій, використання з цією метою нових ресурсів, джерел і форм фінансування, освоєння організаційних та управлінських нововведень, а ще проникнення на ринки збуту, в галузі й сектори економіки та ін.

Основними мотивами підприємницької діяльності при цьому вважається привласнення грошей (підприємницького доходу), здобуття влади, прагнення повному розподілити та використати рідкісні ресурси, створити нові цінності.

Законодавче забезпечення підприємницької діяльності здійснюється в нас на підставі прийнятого Верховною Радою України Закону України “Про підприємництво”, де зазначено, що підприємництво – самостійна, ініціативна на власний ризик діяльність із виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг і заняття торгівлею задля отримання прибутку [13].

Особистісними чинниками підприємництва є власність, розумові та фізичні здібності людини, знання і досвід, становище в суспільстві, права та ін.

Розвиткові ж підприємництва заважають високий податковий тиск, рекет, корумпованість, високі ставки за кредитами, монополізм на ринках іноземних фірм, низька платоспроможність населення, відсутність плюралізму форм власності, слабка конкуренція, обмеження сфер вкладення капіталу.

Мале підприємництво дедалі активніше розвивається, інтегруючись у різні сфери економіки. Воно нарощує вплив на ринок праці, знижуючи відповідну соціальну напругу, сприяє самовизначенню людської особистості через привабливість нового соціального статусу; створює фундамент для зміцнення середнього класу.

Щодо форм власності, то найбільший обсяг продукції (70,9%) припадає на малі

колективні підприємства, потім – на приватні (22,0%). Відповідні форми власності зберігають провідні позиції у виробництві вже тривалий час. Та фінансові результати діяльності багатьох підприємств свідчать про недосконалість методів господарювання. Серед факторів, що впливають на фінансові показники головними є, мабуть, ті, що стосуються нестабільності законодавчого регулювання. Щодо галузей і ефективності роботи підприємств, найбільших втрат зазнали структури, зайняті у промисловості. На їхню частку припадала половина всіх фінансових збитків. Порівняно з іншими формами господарювання чи зайнятості, діяльність малих підприємств і причетність до них представників середнього класу доцільно розглядати як певну мотиваційну спрямованість чи, як ще її називають, “інноваційною діяльністю” [7].

Якщо порівнювати середній клас із нижчими верствами населення за рівнем підприємницької активності, то більшість дослідників доходять висновку, що він є лідером. Хоча представники згаданих прошарків мають такий самий рівень зайнятості, як і представники згаданого класу.

Оптимістично можна сприймати й такі цифри. Незважаючи на те що кредитування населення знаходиться на початку свого розвитку, частка середнього класу серед тих, хто одержує банківський кредит, дорівнює 24-25%, іпотечний кредит – майже 45-50%. У складі кредитів досить помітну частку займають гроші, позичені у родичів та знайомих.

Більш відповідально ставляться представники середнього класу до погашення кредитів, подання податкових декларацій. Однак сплата податків та подання декларацій ще не стали для цих верств населення громадським обов'язком, що певною мірою пояснюється недосконалістю податкового законодавства, зокрема, його надмірним фіскальним рівнем. Тому серед таких підприємців, як і інших категорій населення, що займаються дрібним бізнесом, спостерігається тенденція до тінізації доходів. Та все ж цей клас, хоча ще недостатньо чітко сформований, є досить активним провідником інноваційних форм економічної діяльності. Одночасно він виконує функції “мотиватора” нових форм діяльності, поширюючи підприємницьку діяльність, тож його можна вважати обмежувачем масштабів бідності саме за показниками доходів.

Важливою умовою посилення мотиваційної складової до становлення середнього класу за умов розвитку середнього та малого бізнесу є сприяння впорядкованості умов його діяльності. Ідеться про відновлення спрощеної системи оподаткування. Помилки з боку держави в цих питаннях завдали певних втрат. Тому забезпечення сприятливих стабільних умов діяльності підприємств середнього і малого бізнесу доцільно враховувати в реалізації відповідної державної політики [7].

Отже, підприємницька діяльність у формі малих, середніх господарських структур має значний потенціал щодо становлення середнього класу в Україні.

За умов послідовного вдосконалення механізмів державного регулювання, підвищення рівня менеджменту і професійності ведення підприємницької діяльності цей потенціал може бути перетворений у реалію, що підтверджують досвід розвинутих країн ринкової економіки.

Слід усвідомити, що без суттєвого зниження рівня корупції неможливі суттєвий прогрес в економічному та політичному розвитку держави, реалізація принципу

верховенства права, забезпечення конституційних прав та свобод людини і громадянина, масове залучення зовнішніх та внутрішніх інвестицій для здійснення необхідних структурних перетворень. Світовий досвід показує, що корупція є широко розповсюдженим у світі явищем, яке остаточно викоріненим бути не може. Кожна з країн має власний “прийнятний” рівень корупції, за якого остання відіграє своєрідну регуляторну роль, компенсуючи недоліки офіційної регуляторної системи, знаходячись під постійним пресингом відповідних контролюючих органів. На думку авторів, неприпустимий рівень корупції починається, коли суб’єкт змушений вступати у корупційні стосунки не для того, щоб здійснити порушення закону, а для того, щоб домогтися виконання щодо нього вимог чинного законодавства та службових обов’язків державних службовців [14].

Корупційна угода виникає, якщо:

– нормативно-правове поле здійснення економічної діяльності не залишає суб’єктам економічних відносин можливостей отримувати достатній для розширеного відтворення прибуток та спонукає до його порушення;

– “вкладення” певних коштів в особу, яка має повноваження, що дозволяють підвищити рентабельність проекту за рахунок заощадження коштів чи отримання певних привілеїв;

– посадовою особою навмисне завищуються вимоги, внаслідок чого вимагається плата за послуги, які повинні надаватися безкоштовно.

Отже, чинниками, які сприяють поширенню корупції в Україні, є:

– згода значної частини населення входити у корупційні стосунки в якості хабародавців;

– утрудненість законного здійснення економічної діяльності на прибутковій основі в легальній системі (обтяжлива фіскальна система, низький рівень оплати праці, надмірна зарегульованість дозвільно-ліцензійної системи тощо);

– поширення “тіньової” економіки, відтворення якої неможливе без порушення діючих нормативних актів у сфері економіки;

– суперечливість законодавчих актів, наявність значної кількості підзаконних актів, які припускають довільне трактування закону;

– низький рівень оплати праці державних службовців, слабкий контроль за їхньою діяльністю, особливо на місцевому рівні, неефективність або й відсутність механізмів покарання за перевищення службових повноважень;

– незнання громадянами власних прав на отримання державних послуг та обов’язків чиновників щодо їхнього надання;

– нерозвиненість складових громадянського суспільства [14].

Висновки до даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Історичний підхід до вивчення становлення середнього класу дав підставу для виділення ознак (критеріїв) його визначення, прийнятих за кордоном, які в узагальненому вигляді зводяться до наступних: матеріально-майнові характеристики (величина поточних доходів, володіння майном, у тому числі нерухомістю, структура витрат і споживання, включаючи схильність до заощаджень); освітній ценз і професійно-кваліфікаційні характеристики; самоідентифікація і приналежність до певних соціальних груп; нарешті, відносна стійкість усіх перерахованих параметрів.

Дослідження державного мотиваційного механізму сприяння становленню середнього класу показує, що найбільш впливовими факторами є фінансова поведінка, стиль життя та інноваційні передумови сприяння самостійній діяльності (підприємництву) та зайнятості.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку вбачаються в застосуванні системного підходу та системного аналізу дослідження державного мотиваційного механізму сприяння становленню середнього класу, з наступним класифікаційним представленням мотиваційних складових комплексного механізму, що описує таке складне суспільно-економічне явище – як формування середнього класу трансформаційного суспільства.

Використані джерела:

1. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні: Національна доповідь / К. Ващенко, З. Варналій, В. Воротін, В. Геєць, О. Кужель, Е. Лібанова та ін. – К., Держкомпідприємство, 2009. – 226 с.
2. *Капник Г.* та ін. Правова держава і громадянське суспільство – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kara.com.ua/Pravo.doc>.
3. *Філик Н.* Державно-правові засади громадянського суспільства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2004.
4. *Громов Р.* Положение в обществе и принадлежность к социальному слою: факторы самоидентификации // Экономические и социальные перемены: мониторинг общественного мнения. Информационный бюллетень. – 1997. – № 4. – С. 30-34.
5. Средние классы в России: экономические и социальные стратегии / Е. Авраимова и др., под ред. Т. Малевой, Московский Центр Карнеги. – М. : Гендальф, 2003. – 506 с.
6. *Рудченко О.* Формування ефективних власників у процесі реформування відносин власності // Акціонер. – 2000. – № 1. – С. 8-12.
7. *Доброгорська О.* Мотиваційний механізм сприяння підприємницькій діяльності представників середнього класу // Журнал інтелектуальної еліти “Персонал”. Міжрегіональна Академія управління персоналом № 8/2006. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://personal.in.ua/article.php?ida=353>.
8. *Дмитрук Д. А.* Формування середнього класу в сучасній Україні: особливості самоідентифікації та ціннісних орієнтацій / Д. А. Дмитрук // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2011. – № 948. – С. 81-89.
9. *Заславская Т. И., Громова Р. Г.* К вопросу о “среднем классе” в российском обществе / Т. И. Заславская, Р. Г. Громова // Мир России. – 1998. – № 4.
10. *Левада Ю.* “Средний человек”: фикция или реальность? / Ю. Левада // Средний класс в России: проблемы и перспективы. – Научн. тр., № 9р. // Инст-т эконом. проблем переход. периода. – М., 1998. – С. 146-167.
11. Статистичний щорічник України за 2006/2007 рік / за ред. О. Г. Осауленка. – Держкомстат. України. – К. : ТОВ “Видавництво “Консультант””, 2007/2008.; [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VDU_ekon/2009_1/VDU1.../60.pdf.
12. *Гошовська В.* Соціальна домінанта національної безпеки: актуальні проблеми : монографія. – К. : Корпорація, 2004. – 196 с.
13. Закон України “Про підприємництво”. Верховна Рада УРСР; Закон від 07.02.1991. – № 698-ХІІ.
14. Малий і середній бізнес у пошуках місця в стратегії економічного зростання в Україні (аналітична доповідь) : зб. наук. ст. за ред. Я. К. Жаліла: 2002. – (Сер. “Безпека економічних трансформацій”; Вип. 19). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Table/Jalilo19/002.htm>.

Васильев Е. Е. Мотивационные факторы становления среднего класса в Украине и их правовое регулирование

Освещены мотивы, побуждающие украинских граждан осуществлять предпринимательскую деятельность в процессе становления среднего класса.

Ключевые слова: *средний класс; мотивационные факторы; малое и среднее предпринимательство; правовое регулирование.*

Vasilev E. Motivational factors of becoming a middle class in Ukraine and legal regulation
Highlights the motives which impel the Ukrainian citizens to carry out business activities in the process of becoming middle class.

Keywords: *middle class, motivational factors, small and medium business, legal regulation.*

Дьоміна О. С.

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

ТИПОЛОГІЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

Правова культура розглядається в різних аспектах: як елемент правового життя, як відображення його якості; як спосіб, (засіб) і критерій правової соціалізації; як ступінь правової орієнтованості тих або інших суб'єктів права, правила їх правової поведінки і діяльності та ін., надання виміру дійсності діалогу між владою та суспільством.

Ключові слова: *правова культура, правова установка, правова поведінка.*

Правова культура – це складне системне утворення, яке поділяється на різні типи та види. Для дослідження різноманітності правових культур використовуються різні критерії їх типологізації на основі тих або інших іманентних їм ознак, вишиковуючи в такий спосіб різні правокультурні типології. Їх підставою є тип правової культури, який становить сукупність тісно взаємозалежних рис, моделей, зразків, що мають певний набір кількісних і якісних характеристик, суттєвих ознак.

Поняття тип правової культури використовується для характеристики істотних особливостей відображення у свідомості різних категорій людей правових явищ і процесів та пов'язаної з цим своєрідності їх ставлення до правової дійсності. Весь різноманітний спектр соціокультурних установок, переконань і позицій людей можливо систематизувати за різними підставами, які дозволяють виділити найяскравіші риси їх правосвідомості.

У правовій культурі можна виділити сукупність тих або інших рис і характеристик, які надають їй певного колориту і специфіки. Це, у свою чергу, дозволяє виділити в рамках єдиної правової культури окремі субкультури, в яких у тій або іншій концентрації, можуть переважати конфесійні, етнічні, регіональні та інші начала. Це особливо важливо врахувати при оцінці характеристики правової культури різних країн і народів Європи, Америки, Близького Сходу, Далекосхідного регіону й т. п. Кожній правовій системі відповідає особлива, власна базисна модель правової культури, яка в кожній конкретній країні проявляється в національно-специфічних формах.

Розмаїття підходів до поняття й змісту правової культури породжує різні критерії